

การเคลื่อนย้าย แรงงานอีสาน เข้าสู่ส่วนกลาง ในอดีต

ขบวนเกวียนค้าขาย สมัยรัชกาลที่ 5

ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ

ภาควิชาประวัติศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม

อาจกล่าวได้ว่า การเคลื่อนย้ายของแรงงานอีสานเข้าสู่มณฑลชั้นใน¹ เริ่มขึ้นเมื่อราวกว่าร้อยปีที่ผ่านมา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411-2453) แรงงานของชาวอีสานมีบทบาทมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับการทำนาในมณฑลชั้นใน

บทความนี้ ขอฟังการณอย่างกว้าง ๆ เกี่ยวกับสาเหตุของการเคลื่อนย้ายแรงงานวิธี และปัญหาที่เกิดขึ้น เนื่องจากมีข้อจำกัดเกี่ยวกับข้อมูล และเป็นเอกสารทางราชการ จึงให้ภาพที่ยังขาดความกระจ่างอีกมาก การสัมภาษณ์ผู้ที่เคยมีประสบการณ์ซึ่งยังมีชีวิตอยู่ ไม่ว่าจะเป็นอาศัยในท้องถิ่นหรือในภาคกลางย่อมจะทำให้เรื่องนี้ชัดเจนยิ่งขึ้น การเข้าใจถึงปัญหาของการเคลื่อนย้ายแรงงานอีสานเข้าสู่ส่วนกลางในอดีตมีความคล้ายคลึงกับที่มีผู้ทำการศึกษาไว้ในปัจจุบันบางประการซึ่งอาจจะช่วยยืนยันความแน่ชัดของปัญหาเหล่านั้นอันจะเป็นหนทางของการแก้ไขปัญหานั้น

1. สาเหตุการเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าสู่มณฑลชั้นใน

อาจกล่าวได้ว่า มีสาเหตุที่สำคัญ 2 ประการที่ทำให้แรงงานอีสานเคลื่อนย้ายเข้าสู่มณฑลชั้นใน ในประการแรก สาเหตุจากการขยายตัวในการปลูกข้าวของมณฑลชั้นใน และในประการที่สอง สาเหตุจากปัญหาของคนอีสานเอง

ก. สาเหตุจากการขยายตัวในการปลูกข้าวของมณฑลชั้นใน

นับตั้งแต่สนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา ชาวนาจากมณฑลชั้นในพยายามขยายพื้นที่การเพาะปลูกให้กว้างขวางขึ้น เนื่องจากข้าวกลายเป็นสินค้าออกโดยเสรี อันหมายถึงชาวนาจะได้เงินตราเพิ่มขึ้น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บริเวณมณฑลชั้นใน ได้มีการขยายพื้นที่การเพาะปลูกทั้งโดยชาวนาเองและจากการขุดคลอง

การบุกเบิกพื้นที่เพาะปลูกโดยชาวนาเอง คือ ทำพื้นที่จากป่าหรือพงหญ้าให้เป็น

นา มีพื้นที่ประมาณ 4.3 ล้านไร่ ส่วนการขยายพื้นที่การเพาะปลูกโดยการขุดคลอง กระทำโดยทั้งรัฐบาลและเอกชน คลองสายสำคัญดังเช่น คลองรังสิต และคลองแยก เป็นต้น วลาว วิธีการขุดคลองสามารถเปิดพื้นที่ให้เป็นนาได้ประมาณ 2.3 ล้านไร่²

ในขณะที่พื้นที่เพาะปลูกขยายตัวอย่างกว้างขวาง ประมาณ 6.6 ล้านไร่ สภาพของแรงงาน พบว่า "...จะหาหญิงที่ตัวคนเดียวก็หายาก ไปที่ไหนก็พบแต่ครอบครัวใหญ่ ๆ มีเด็กทารกเป็นกลุ่ม ๆ ทุกละแวกบ้าน....."³ จากตารางตัวเลขที่ปรากฏในปี พ.ศ. 2454 ได้แสดงให้เห็นถึงอัตราส่วนของแรงงานที่ทำงานได้ กับแรงงานที่ยังทำงานไม่ได้ ว่ามีขนาดใกล้เคียงกัน

ตารางที่ 1

จำนวนร้อยละของแรงงานที่ทำงานได้ กับที่ทำงานไม่ได้

มณฑล	อายุต่ำกว่า 14 ปี และเกิน 60 (ร้อยละ)	อายุระหว่าง 15-60 (ร้อยละ)
กรุงเทพฯ	—	—
กรุงเทพฯ	42.20	57.80
นครสวรรค์	46.15	53.85
นครชัยศรี	45.0	55.0
ปราจีนบุรี	44.31	55.69

ที่มา: Statistical Year Book of the Kingdom of Siam, 1916, p. 20-21.

การเดินทางของชาวอีสานสมัยรัชกาลที่ 5

จากตัวเลขที่ปรากฏ คนที่อยู่ในวัยฉกรรจ์ นอกจากมีจำกัดแล้ว คนพวกนี้เมื่อมีครอบครัวก็จะย้ายที่เพาะปลูกใหม่ ทำให้เกิดความต้องการแรงงานมากขึ้น จึงเกิดแรงงานจำทั่วไปในมณฑลขึ้นใน

สาเหตุที่ชาวนาในมณฑลขึ้นในจ้างแรงงานชาวอีสาน เพราะเป็นแรงงานที่มีประสิทธิภาพ การกินอยู่ตลอดจนค่าจ้างก็ถูกกว่า ง่ายต่อการควบคุม ซึ่งต่างจากแรงงานของมณฑลขึ้นในที่หายาก เรียกค่าจ้างสูง และเรียกเงินล่วงหน้ามาก ๆ ด้วย⁴ แรงงานอีสานจึงเป็นที่นิยม และมีบทบาทต่อการทำนาของชาวนามณฑลขึ้นในมาก ดังที่มีรายงานว่า

...คนที่เขานำมา ก็มักจะเป็นคนขี้ดสนมาก จนทั้งไม่มีกำลังพอ ได้อาไศรยจ้างลาวที่มาจาก มณฑลอูตร และมณฑลอีสานเป็นกำลังในการทำนาอยู่เป็นพื้น ถ้าไม่มีลาวมารับจ้างเป็นอันหมดทางที่จะหาถูกจ้างคนไทยทำนาได้โดยยาก...⁵

ด้วยความต้องการแรงงานของชาวนาในมณฑลขึ้นใน และแรงงานอีสานเป็นที่นิยม จึงทำให้ชาวอีสานส่วนหนึ่งเดินทางมารับจ้างเกี่ยวกับการทำนา

ข. สาเหตุจากปัญหาของคนอีสานเอง

แต่เดิมมา คนอีสานไม่นิยมลงมาในมณฑลขึ้นใน ทั้งนี้เนื่องจากอุปสรรคในการคมนาคมประการหนึ่ง โดยเฉพาะเส้นทางที่ต้องผ่าน “ดงพระยาไฟ” หรือดงพญาเย็นในปัจจุบัน อันเต็มไปด้วยโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ เช่น ไข้ป่า และสัตว์ร้ายต่าง ๆ อีกด้วย

อีกประการหนึ่ง อาจเนื่องมาจากปัญหาทางการเมือง ซึ่งมีศูนย์กลางของอำนาจหลายแห่ง เช่น เวียงจันทน์ นครจำปาศักดิ์ และโคราช โดยเฉพาะโคราช ซึ่งทำหน้าที่แทนกรุงเทพฯ ในการปกครองดูแลหัวเมืองภาคอีสาน จึงทำให้ความผูกพันระหว่างหัวเมืองอีสานกับกรุงเทพฯ ก่อนการปฏิรูปใหญ่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปี พ.ศ. 2435 ปรากฏออกมาไม่แจ่มชัด

ประการที่สาม อาจเนื่องมาจากการค้าขายก่อนสนธิสัญญาเบาว์ริงยังจำกัด แต่หลังสนธิสัญญานี้แล้ว การค้าขายกว้างขวางขึ้นทำให้เกิดความต้องการสินค้าจากอีสาน และทำให้เกิดงานมากขึ้น จึงทำให้แรงงานอีสานเคลื่อนย้ายสู่มณฑลขึ้นใน

การติดต่อกันระหว่างภาคอีสานกับมณฑลขึ้นในในระยะแรก ๆ เข้าใจว่าเนื่องจากเหตุผลทางศาสนา กล่าวคือ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงส่งพระนิายธรรมยุติ มาเผยแพร่ โดยตั้งศูนย์กลางที่วัดสุปฏิหารามวรวิหาร จังหวัดอุบลราชธานี ราว พ.ศ. 2393

ถึงแม้ในรัชกาลนี้ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระอนุชา ซึ่งทรงดำรงตำแหน่งวังหน้า จะทรงโปรดคนอีสานถึงกับทรงได้ขยายชาวอีสานหลายคน และโปรดให้น้าแคนและดนตรีพื้นเมืองเข้าไปเล่นในวังหน้าด้วย แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงออกประกาศห้ามเล่นดนตรีพื้นเมืองอีสานในกรุงเทพฯ ในเวลาต่อมา ทรงให้เหตุผลว่า

....ก็การบัดนี้เห็นแปลกไปนัก ชาวไทยทั้งปวงละทิ้งการเล่นสำหรับเมืองตัว คือ เป้าพาทย์มะโหรีเสภาครั้งก่อน ปรบไ้ สักกระวาเพลงไ้เป้าเกี่ยวข้าวและครว้งเสียดหมด พวกกันเล่นแต่ลาวแคนไปทุกหนทุกแห่งทุกตำบล ทั้งผู้ชายผู้หญิง จนท่านที่เป้าพาทย์มะโหรีไม่มีผู้ใดหาต้องบอกขายเครื่องเป้าพาทย์เครื่องมะโหรี ในที่ม้งงานการโกนจุกบวชนาคก็หาลาวแคนเล่นเสียดหมดทุกแห่ง รากางานหนึ่งแรงถึงสิบตำลึง สิบสองตำลึง การที่เป็นอย่างนี้ ทรงพระราชดำริเห็นว่าไม่สู้งามไม่สู้ควร ที่การเล่นอย่างลาวจะมาเป็นพื้นเมืองไทย ลาวแคนเป็นข้าของไทย ๆ ไม่เคยเป็นข้าลาว จะเอาอย่างลาวมาเป็นพื้นเมืองไทยไม่สมควร...แต่สังเกตดูการเล่นลาวแคนซุกซมที่ไหน ผ่นก็ตกน้อยร่วงโรยไป...เมืองที่เล่นลาวแคนมาก เมื่อฤดูฝน ๆ ก็น้อย ท่านาก็เสียด ไม่พองงาม ทำขึ้นได้บ้างเมื่อปลายฝน น้ำป่ากระชากมาก็เสียดหมด...ประกาศอันนี้ถ้ามิฟังยั้งขึ้นเล่นลาวแคนอยู่จะให้เรียกภาษีให้แรงใครเล่นที่ไหนจะให้เรียกแต่เจ้าของที่แลผู้เล่นถ้าลักเล่นจะต้องจับปรับให้เสียภาษีสองต่อสามต่อ...⁶

อีกประการหนึ่งในเรื่องการติดต่อ อาจเนื่องมาจากการค้าขาย โดยคนอีสานกลุ่มหนึ่ง นำโค กระบือ ไปขายยังมณฑลขึ้นใน ภายใต้การนำของหัวหน้าที่ควบคุมที่เรียก “นายร้อย”

หรือ “นายฮ้อย” คนกลุ่มนี้เป็นผู้ที่เห็นความแตกต่างระหว่างเมืองกับท้องถื่นของตน และคงนำมาเล่าสืบต่อกัน ซึ่งจะเป็นแรงจูงใจให้คนอีสานเดินทางไปยังมณฑลชั้นใน

คนจากมณฑลชั้นในที่เข้ามายังภาคอีสาน มักเป็นพ่อค้า โดยเฉพาะพ่อค้าชาวจีน ซึ่งเป็นพวกที่นำเอาความคิดใหม่ ๆ เข้ามาในภาคนี้

โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงแล้ว ระบบทุนนิยมได้แพร่ไปยังส่วนต่าง ๆ ของประเทศ และส่งผลต่อภาคอีสานด้วย ดังนั้นความจำเป็นในการแสวงหาเงินตราจึงเกิดขึ้น ทำให้แรงงานอีสานส่วนหนึ่งเคลื่อนย้ายเข้าสู่มณฑลชั้นใน

สาเหตุของการเคลื่อนย้ายแรงงานอาจเนื่องมาจาก

1. ปัญหาเรื่องที่ทำมาหากิน

อาชีพที่สำคัญของคนอีสาน คือ การทำนา ปัญหาสำคัญของภาคอีสานคือ มีน้ำไม่บริบูรณ์ ซึ่งมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตดังที่มีรายงานว่า

...เคยมีเสียงกล่าวกันว่า พวกลาว ๆ ชอบอยู่กันเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ จนที่ใกล้ ๆ บ้านอันพอจะทำได้หมด ไม่พอแก่คน จึงต้องพากันลงมารับจ้างทำนา และทำหารอดไฟทางเมืองได้ การที่ผู้คนมีตัวกัน อยู่เป็นกลุ่มหมู่ใหญ่นั้น ก็ด้วยอาศัยน้ำหนอง หรือ ลำน้ำตัวนซึ่งเรียกว่า ตะกุด คงเป็นอันว่า เกี่ยวด้วยความกันดารน้ำนั่นเอง ไม่ใช่เพราะเหตุอื่น...⁷

ในสภาพดังกล่าวทำให้คนอีสานนิยมรวมอยู่เป็นกลุ่มใกล้น้ำ อันเป็นลักษณะของหมู่บ้านรวมกลุ่ม เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้เกิดปัญหาเรื่องที่ทำนา เมื่อต้องแบ่งปันกันมากขึ้น จึงทำให้ชาวอีสานส่วนหนึ่งอพยพเข้ามายังมณฑลชั้นใน

2. ปัญหาความต้องการเงิน

นับตั้งแต่ระบบทุนนิยมเข้ามามีบทบาทในภาคนี้ ทำให้การผลิตเปลี่ยนแปลงโดยเดิมผลิตเพื่อบริโภคมาเป็นการผลิตเพื่อ

สาววังพ้อ ภูไท นครพนม (สมัยรัชกาลที่ 5)

ขาย การผลิตสิ่งของ สินค้า เป็นหนทางที่จะได้เงินเพื่อซื้อสิ่งของที่ต้องการ โดยทั่วไปคนอีสานใช้ “เงินราง” เป็นสื่อการแลกเปลี่ยน แต่เมื่ออิทธิพลของการค้าจากส่วนกลางมาถึง จึงหันมาใช้ “เงินบาท” ดังปรากฏในรายงานเรื่องดังกล่าวนี้ว่า

...เงินบาทในมณฑลอีสานตามที่สังเกตเห็น ลางที่ก็น้อยลง ลางที่ก็มากขึ้น...ทางที่ราษฎรได้เงินเข้าในมณฑลมีหลายทาง ถ้าค้าทางกรุงเทพฯ ก็ได้เงินบาท เอาแรงลงมาทำนา กรุงเทพฯ กรุงเก่า แลรับจ้างขึ้นดอง แลทำไหม ทำเสื้อ ทำครั่ง ทำขี้ผึ้ง ทำเกลือ แลรับจ้าง ม้า วัว ควาย แลสรรพหาหญ้าฟางในป่าขายก็ได้เงินบาท...ถ้าจะว่าเงินบาทมากรุงเทพฯ มาก เงินไปน้อยเป็นอันเห็นยาก เพราะมาเป็นก้อนโต ๆ คนเห็นเข้าไปติดมือ ไปคนละยี่สิบ สามสิบบาท ขอนเร้นคะมิดคะเมี้ยนด้วย จึงเป็นอันเห็นยาก พูดไม่ได้ว่ามันจะน้อยลง เพราะว่าคนยังขวนขวายหาเงินเสมอ...⁸

หรือจากรายงานของบริษัทชุดคลองแลคูนาสยาม ได้กล่าวถึงสาเหตุดังกล่าวไว้คือ

...แต่ในเวลาโน้น การทำมาหากินในหัวเมืองลาวต่าง ๆ ได้ประโยชน์น้อย โดยทางรถไฟที่จะส่งสินค้ามาขายในกรุงเทพฯ ให้เป็นประโยชน์นั้นมันน้อยสย พวกลาวตั้งทำนาเฉพาะ

ตัว เข้าไม้ได้ซื้อขาย กับทำนาสำหรับบริโภค แลแลกเปลี่ยนกับสิ่งของเท่านั้น แลตั้งทำมาหากินโดยลำบากไม่มีใครพอเลี้ยงชีพ จึงได้พากันลงมารับจ้างทำนาหาประโยชน์ในหัวเมืองได้ เป็นต้นว่า ในทุ่งหลวงคลองรังสิตปละหลายพันคน...⁹

จากรายงานต่าง ๆ นี้จึงอาจกล่าวได้ว่า อิทธิพลของเงินตรามีมากจนทำให้คนอีสานส่วนหนึ่งเคลื่อนย้ายแรงงานเข้ามายังมณฑลชั้นใน

จากเอกสารทางราชการที่ปรากฏในกองจดหมายเหตุแห่งชาติ เรียกแรงงานจากอีสานว่า “ลาว”¹⁰ ลาวอีสานที่เคลื่อนย้ายแรงงานเข้าสู่มณฑลชั้นในมักเป็นแรงงานจากมณฑลอุดรและมณฑลอีสาน¹¹ แรงงานเหล่านี้ส่วนใหญ่มารับจ้างในเรื่องเกี่ยวกับที่นา โดยจะพากันลงมาถึงบริเวณมณฑลชั้นใน ราวเดือนเมษายน เพราะนาในมณฑลชั้นในจะเริ่มหว่านในเดือนพฤษภาคม และจะทำงานจนเก็บเกี่ยวในเดือนมกราคม หรือ กุมภาพันธ์ อีกปีหนึ่งต่อมา บางรายจะได้รับเงินค่าจ้างในวัน “ลาวขึ้น” คือวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ตรงกับเดือนกุมภาพันธ์ สัญญานี้เป็นสัญญาของลาวเมืองอุบล ที่ลงมารับจ้างที่เมืองร้อยเอ็ดบุรี¹² ดังนั้นช่วงเวลาทำการในปีหนึ่ง คือ จากเดือนพฤษภาคม จนถึงเดือนกุมภาพันธ์ของศกต่อไป

ช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้นักจ้างจะต้องออกค่ากินอยู่ให้กับลูกจ้าง รวมทั้งต้องให้เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มประมาณปีละ 1 ชุด ปกติค่าจ้างคิดในเวลา 1 ปี ราคาแตกต่างกันตามคุณภาพของแรงงานลูกจ้าง และถ้าลูกจ้างอยู่ไม่ครบปีก็ต้องจ่ายค่าจ้างให้ ค่าจ้างสำหรับแรงงานอีสานปีหนึ่งอยู่ระหว่าง 40 ถึง 100 บาท¹³

การเดินทางเข้ามายังมณฑลขึ้นในของแรงงานอีสาน ก่อนปี พ.ศ. 2443 เข้ามาพร้อมกับ “นายร้อย” หรือ “นายฮ้อย” โดยมากกับฝูงโค กระบือ ที่นำมาขายยังมณฑลขึ้นใน แต่เมื่อมีเส้นทางรถไฟสายกรุงเทพฯ - โคราช แรงงานอีสานพากันเดินทางมาขึ้นรถไฟที่โคราชมายังหัวเมืองที่ต้องการ

นายร้อยคนหนึ่งจะคุมคนตั้งแต่ 17 ถึง 120 คน จะได้ค่าจ้างนำมาเป็นรายบุคคลตั้งแต่ 2-10 บาท¹⁴ ดังนั้นนายร้อยจึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพาแรงงานอีสานเข้ามารับจ้างในมณฑลขึ้นใน จากคำให้การของ

นายร้อย 5 คนที่เมืองชัยภูมิ ได้กล่าวถึงการพาแรงงานอีสานลงมารับจ้างทำนาในลักษณะต่าง ๆ กันคือ¹⁵

นายสี อ้นธมมาต - เป็นลูกจ้างบริษัทชุดคลองแลคูนาสยาม และเป็นนายร้อย เป็นคนเมืองสระบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด (น่าจะเป็นเมืองเสลภูมิ - ผู้เขียน) ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่คลองซออยู่ที่ 3 ปีนี้คุมลาวมา 20 คน คนงานได้ค่าจ้างระหว่าง 80 บาท อย่างสูง 60 บาทอย่างต่ำ เดินทางมาจากเมืองสระบุรี มาขึ้นรถไฟที่โคราช เป็นเวลา 10 วัน แล้วลงมาที่รังสิต การจ้างไม่ได้ทำหนังสือสัญญา และปีนี้ (พ.ศ. 2447) เป็นปีที่ 2 ที่มีอาชีพนายร้อย ได้เงินค่าจ้างนำลาวมาคนละ 4 บาท

นายสิง - ทำนาอยู่ที่คลอง 3 และเป็นนายร้อยมา 3 ปี ตนเป็นคนอุบล ปีนี้คุมลาวมา 65 คน โดยรับที่เมืองวาปีว (จังหวัดมหาสารคาม) เดินทางมาโคราช 18 คืน แล้วนั่งรถไฟมารังสิต ได้ประโยชน์จากการนำลาว

มาคนละ 10 บาท โดยกำหนดลาวกลับขึ้น 3 ค่า เดือน 3 และตนต้องไปส่งราคาค่าจ้างของคนงานอย่างสูง 75 บาท อย่างต่ำ 60 บาท

นายแล - ทำนาอยู่ที่คลองซอที่ 1 คุมลาวมา 112 คน มาจากเมืองร้อยเอ็ด ราคาค่าจ้างอยู่ระหว่าง 100 บาท อย่างต่ำ 60 บาท ซึ่งนายแลได้ค่าจ้างพาลาวมา คนละ 4 บาท เดินทางจากร้อยเอ็ดมาโคราช 7 คืน แล้วขึ้นรถไฟมาลงที่รังสิต ปีนี้เป็นปีที่สองที่ทำอาชีพนี้

นายอู่ - ทำนาอยู่ที่คลองซอที่ 7 เป็นคนเมืองอุบลฯ เคยเป็นนายร้อยมาแล้ว 4 ปี ปีนี้คุมลาวมา 120 คน มาจากอำเภอพนามือเมืองอุบลฯ เดินทางมาขึ้นรถไฟที่โคราช 12 คืน ลูกจ้างให้ค่าจ้างนำมาคนละ 2 บาท

นายพลอย - ทำนาอยู่ระหว่างคลอง 2-3 เพิ่งจะเป็นนายร้อยได้ปีเดียว คุมลาวมา 17

ขบวนรถไฟสายกรุงเทพฯ-ปากช่อง ปี พ.ศ. 2439

คน ได้ค่าจ้างระหว่าง 75-40 บาท โดยได้ค่า
จ้างพลาวมาคนละ 2 บาท ซึ่งนำลาวมาจาก
เมืองยะโสธร

นอกจากรับจ้างทำนาแล้ว แรงงาน
อีสานยังรับจ้างในด้านอื่น ๆ เช่น ตัดฟืน ก่อ-
สร้างทำทางรถไฟ และใช้แรงงานด้านอื่น ๆ
สำหรับแรงงานที่เป็นลูกจ้างตัดฟืน มีอยู่ทั่ว
ไปในมณฑลขึ้นใน เงินค่าจ้างเป็นการเหมา
ตลอดปีเช่นกัน ประมาณปีละ 80 บาท ผู้จ้าง
เป็นผู้ออกค่ากินอยู่ให้ด้วย

จากพระราชหัตถเลขาของพระบาท-
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อคราว
เสด็จประพาสลำนํ้ามะขามเฒ่า ทรงเล่าว่า
ได้ทรงสัมภาษณ์นายจ้างและลูกจ้าง จากที่
ได้ทรงตรัสถามตาดัด นายจ้างผู้ซึ่งอ้างว่าเป็น
ผู้ซื้อตรง ไม่เคยกดโกงแรงงานอีสาน บอก
ว่าพวกพลาวมาอยู่ด้วย 3 ปีจึงกลับบ้านครั้ง
หนึ่ง เป็นเวลานาน 1 เดือนจึงกลับมาใหม่
และจากการตรัสถามพลาลูกจ้าง 4 คนจาก
เขมราฐ 2 คน อุบล 1 คน และศรีสะเกษ 1
คน ลาวได้ทราบบังคมทูลว่าเป็นลูกจ้างตัด
ฟืน สู้เป็นลูกจ้างทำทางรถไฟไม่ได้ เป็น
ลูกจ้างทำทางรถไฟ ได้รายได้เดือนละ 25
บาท แต่ก็เก็บเงินไม่ได้เพราะอดใจที่จะเล่น
การพนันไม่ได้ เมื่อมาเป็นลูกจ้างเช่นนี้ก็จะ
เก็บเงินมาก ๆ ได้ เมื่อกลับบ้านก็เพียงเอา
เงินไปให้ครอบครัวทางบ้านเท่านั้น แต่ถ้าอยู่
ไม่ครบปีก็ต้องให้อะไรเลย หนทางที่นาย
จ้างจะโกงพวกพลานี้ก็โดยให้ลาวทำงานได้
หลายเดือนจนสิ้นปี จึงหาทางให้พวกพลาวได้
รับความลำบากเมื่อหนายก็จะหนีไป หรือถึง
เวลาให้ค่าจ้างก็ผลัดไปเช่นนี้เป็นต้น¹⁶

จำนวนแรงงานอีสานที่ลงมาในภาค
กลางนี้ ตัวเลขที่ปรากฏไม่แน่นอน แต่จาก
รายงานเฉพาะเมืองธัญบุรี บอกว่ามีพลาว
ลงใน พ.ศ. 2448 จำนวน 5,068 คน ในปี
พ.ศ. 2449 จำนวน 1,932 คนเท่านั้น¹⁷ คาด
ว่าคงมีพลาลงมารับจ้างปีหนึ่ง ๆ ในราว 7,000
-8,000 คน

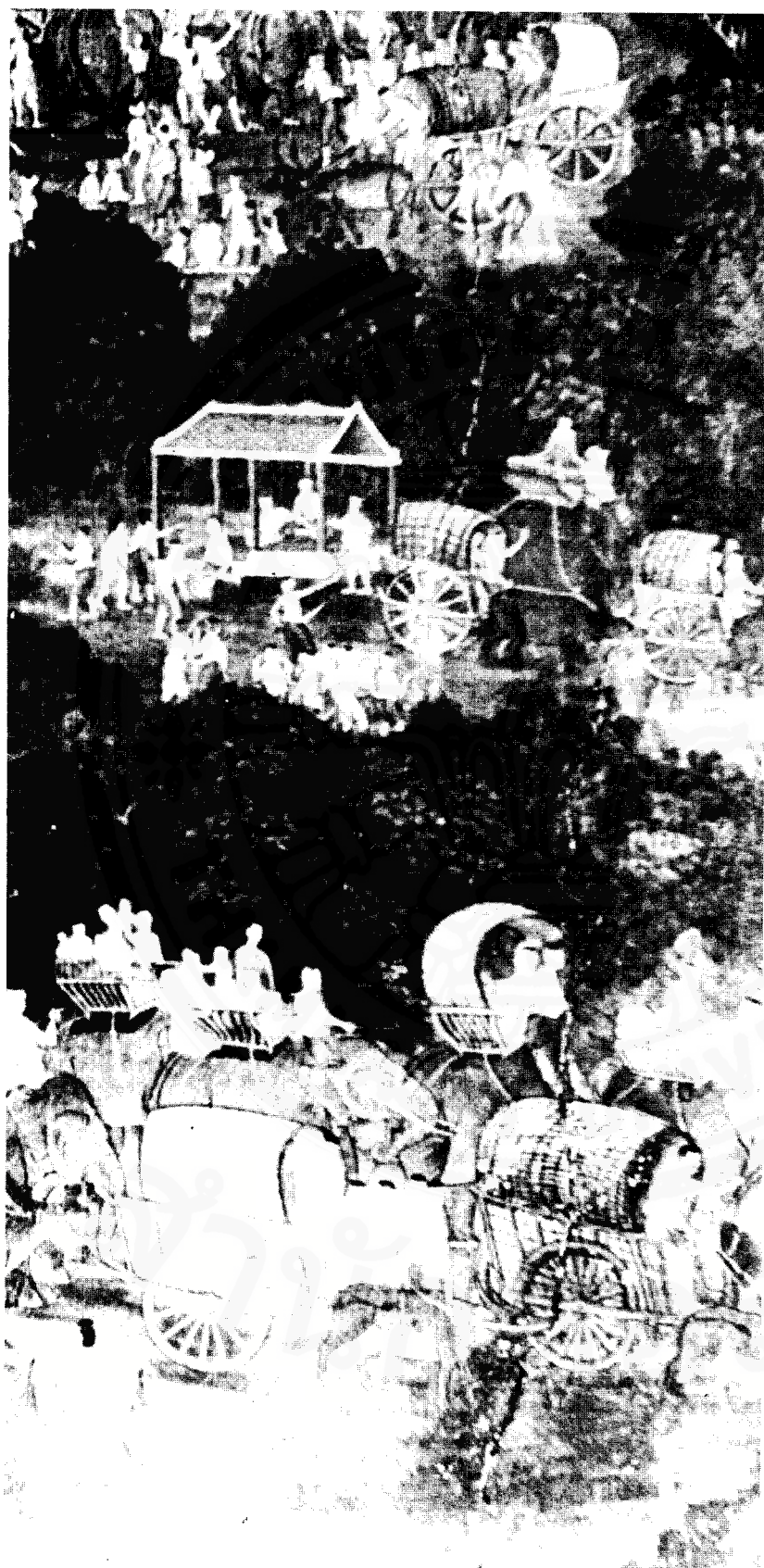
อย่างไรก็ตามมีคนลาวจำนวนไม่น้อย
ที่ไม่อยากเป็นลูกจ้างทำนา ได้ไปจับจองที่นา

เอง ดังรายงานจากทุ่งรังสิตว่า เมื่อบริษัทชุด
คลองซอยที่ 26-31-32-33-27-28 เจ้าของนา
เป็นคนลาวที่ยากจนไม่มีเงินเสียค่าคลอง จึง
เปิดโอกาสให้ผู้มีทรัพย์สินแบ่งกันเป็นเจ้าของนา
โดยคิดค่าหักล้างแล้วโอนชื่อให้ตน พวกพลาว
ต้องไปตั้งที่ช่องแค ซึ่งเป็นทางไกลและลำ-
บากมาก¹⁸

ความลำบากประการหนึ่งที่แรงงาน
อีสานประสบปัญหาคือ เรื่องเงินค่าราชการ
ซึ่งมีอัตราแตกต่างกันตามแต่ละท้องที่ ดัง
เช่นมณฑลอีสาน เก็บคนละ 4 บาท เว้นแถบ
บริเวณริมแม่น้ำโขง เก็บคนละ 3.50 บาท¹⁹
ซึ่งเงินค่าราชการมีแตกต่างกันจาก 3-6 บาท²⁰
ในมณฑลนครราชสีมา อุดร และมณฑล
อีสาน ในมณฑลอีสานเก็บเงินค่าราชการเริ่ม
ระหว่างเดือนกันยายนถึงเดือนมกราคม เป็น
สินกำหนดคนละ 4 บาท ถ้าไปเสียเงินในเดือน
กุมภาพันธ์จะถูกปรับคนละ 8 บาท และถ้า

ถึงเดือนมีนาคม คนละ 12 บาท และถ้าไม่ได้
เสียข้ามปี ให้จ้องจำไว้ใช้ในราชการหลวง
เป็นเวลา 6 เดือน²¹ อย่างไรก็ตาม รัฐบาล
อนุญาตให้แรงงานอีสานพวกนี้เสียเงินค่า
ราชการในท้องที่ที่รับจ้างอยู่ได้ แต่รัฐบาลก็
ประสบปัญหาเกี่ยวกับการหลีกเลี่ยงของลาวพวก
นี้ เนื่องจากแต่ละมณฑลมีอัตราค่าราชการ
ต่างกัน พวกพลาวมักจะอ้างว่าตนเป็นคนใน
ท้องที่ที่เสียเงินค่าราชการน้อยที่สุด รัฐบาล
จึงมีความคิดที่จะเฉลี่ยเก็บเงินค่าราชการแก่
ลาวเท่ากันทุกคน คือ 6 บาท²² เมื่อมาถึง
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า-
อยู่หัว รัชกาลที่ 6 ได้มีประกาศยกเว้นเก็บ
เงินค่าราชการแก่คนอีสานที่มารับจ้างเป็น
ลูกจ้างต่างถิ่น เพราะรัฐบาลเห็นใจว่าต้อง
ลำบากมาจากแดนไกล²³ แต่ต่อมารัฐบาลก็
ออกประกาศยกเลิกไม่เก็บเงินค่าราชการนี้

จากช่วงที่มีหลักฐาน คือ จาก พ.ศ. 2449-2463 พวกลาวอีสานลงมายังมณฑลขึ้นในน้อย ในปี พ.ศ. 2449, 2452, 2453, 2460 และ พ.ศ. 2463 สาเหตุของการที่ลาวลงมาน้อย หรือไม่มาในปีต่าง ๆ อาจแยกได้เป็นสาเหตุ 2 ประการ คือ

1. เพราะเหตุจากที่บ้านเดิมของตน
2. เพราะเหตุจากปัญหาของเมืองที่ตนจะมารับจ้าง

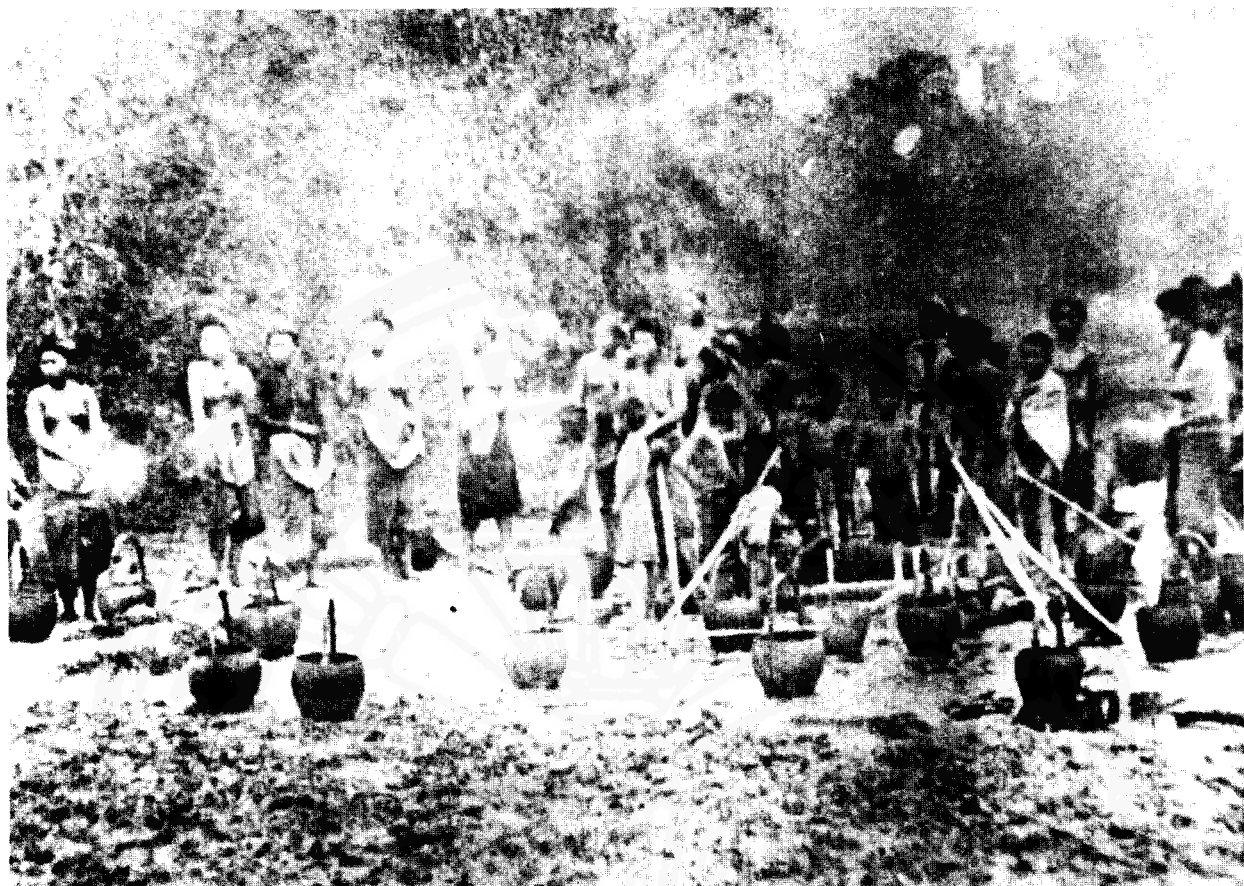
1. สาเหตุที่มาจากบ้านเดิมของตน
ดังเช่น มีรายงานในปี พ.ศ. 2463 ว่าปีนั้นคนอุบลไม่ลงมารับจ้างทำนาอย่างหัวเมืองขึ้นใน เพราะเมื่อ พ.ศ. 2462 การทำนาที่เมืองอุบลไม่ได้ผล ต่างก็หยุดทำนาที่บ้านของตน ถ้าลงมารับจ้างทางบ้านของตนก็จะลำบาก²⁴

2. สาเหตุจากปัญหาต่าง ๆ

ก. ปัญหานายจ้างโกงค่าจ้างซึ่ง
บรรดาลาวลูกจ้างประสบกับปัญหานี้อยู่เสมอ ดังได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ลาวไม่ลงมา ดังใน พ.ศ. 2451 การทำนาไม่ได้ผลเพราะน้ำท่วม เจ้าของนาให้ค่าจ้างลูกจ้างน้อยไม่เต็มตามสัญญา หรือบางรายไม่ได้รับเลย ทำให้พวกลาวเช็ดจนต้นปี พ.ศ. 2452 พวกลาวต่างประกาศห้ามไม่ให้พวกของตนลงมารับจ้างทำนาในตำบลท้องที่ที่โกงพวกตน เป็นต้น²⁵

ข. ปัญหาจากโรคภัยไข้เจ็บ ดังใน พ.ศ. 2449 มีลาวลงมาน้อย เพราะเมื่อปี 2448 พวกลาวมาถึงโคราช และได้ข่าวว่าทางมณฑลขึ้นใน อหิวาตกโรคกำลังระบาต จึงกลัวไม่กล้าลงมา²⁶

ค. มีงานอื่นที่เหมาะสมกว่าการ
รับจ้างทำนา ดังใน พ.ศ. 2460 มีลาวลงมารับจ้างน้อย เพราะเมื่อ พ.ศ. 2456 น้ำท่วมการทำนาไม่ได้ผล เจ้าของนาจึงหาทางกลั่น-

หญิงภาคอีสานรอตัดข้าวในนา สมัยรัชกาลที่ 5

แกลังลูกจ้างเพื่อจะได้ไม่ต้องจ่ายค่าจ้าง พวกลาวจึงพากันไปรับจ้างกรมทนต์ที่ท่าหลวง และหนองกรวย อพยพ ซึ่งได้ค่าจ้างดีกว่ารับจ้างทำนา²⁷ หรือใน พ.ศ. 2463 พวกลาวพากันไปรับจ้างสร้างเส้นทางรถไฟที่โคราช จึงไม่ลงมาเป็นต้น²⁸

สรุป

การเคลื่อนย้ายแรงงานอีสานเข้าสู่มณฑลขึ้นในในอดีต จากกล่าวได้ว่าเนื่องจากความต้องการแรงงานของมณฑลขึ้นใน และในขณะเดียวกัน ระบบทุนนิยมจากตะวันตกกำลังขยายอิทธิพลเข้ามาในภูมิภาคนี้ ทำให้เกิดความต้องการตัวเงิน เมื่อเป็นเช่นนั้น คนอีสานจึงแสวงหางานประเภทต่าง ๆ เพื่อหารายได้ ลักษณะดังกล่าวยังเป็นสาเหตุที่สืบ

เนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ดังที่มีผู้ทำการวิจัยบริเวณภาคอีสานตอนบน คือ หนองคาย เลย และอุดรธานี ว่าสาเหตุการอพยพ คือ ไม่มีงานทำในหมู่บ้าน อันทำให้เกิดความยากจน และสาเหตุของการอพยพบริเวณภาคอีสานตอนล่าง เนื่องจากการไม่มีงานทำในหมู่บ้าน ทำให้ขาดแคลนเงินตรา²⁹

ลักษณะของการเคลื่อนย้ายแรงงานอีสานในปัจจุบันมีลักษณะที่ว่า นายจ้างหรือผู้จ้างจะนำรถมารับถึงหมู่บ้าน เพื่อไปทำงานยังภาคกลาง³⁰ ดังคำสัมภาษณ์ของคุณมงคล กีพานิช นายกสมคามชาวไร่อ้อย เขต 7 ว่า³¹

...เราต้องเอาเงินไปให้เขาล่วงหน้าก่อน ประมาณเดือนสิงหาคม กันยายน เราจะต้องขึ้นไปแล้ว เอาเงินไปให้เขา ครอบครัวยะ 400-500 บาท ให้เขาเอาไว้ใช้ก่อน พอถึงปลายเดือนพฤศจิกายน เราก็ไปรับมาเที่ยวละ 50-60

คน แล้วแต่เราจะเอารถขึ้น ไปรับเลย คำน้ำมันเราออกเองทั้งหมด...

การเคลื่อนย้ายแรงงานลักษณะดังกล่าวจึงต่างจากอดีต ดังได้กล่าวมา คือ แรงงานต้องเดินทางไปยังมณฑลขึ้นในเอง แหล่งแรงงานที่สำคัญของแรงงานอีสานก็คือ ภาคเกษตรกรรมในภาคกลาง เกี่ยวกับ อ้อย สวนยาง และการเกษตรอื่น ๆ³² ซึ่งอดีตที่ผ่านมา แรงงานอีสานมักเดินทางมาเป็นแรงงานในภาคเกษตรกรรมเช่นกัน แต่เกี่ยวกับการทำนา และบางส่วนเป็นแรงงานเกี่ยวกับการก่อสร้าง

โดยสรุป จะเห็นได้ว่า การเคลื่อนย้ายแรงงานของคนอีสานเริ่มมีมาตั้งแต่อดีต เมื่อระบบเงินตราเริ่มมีบทบาท และการเคลื่อนย้ายแรงงานยังคงดำเนินเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน.

รูปชายชาวอุดร ชาวภูไท สมัยรัชกาลที่ 5

เชิงอรรถ

- ¹ มณฑลชั้นใน หมายถึง มณฑลต่าง ๆ ในภาคกลาง เช่น มณฑลกรุงเทพฯ มณฑลกรุงเก่า มณฑลนครชัยศรี มณฑลปราจีนบุรี
- ² ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ, *การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลาง ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ถึง รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว* (พ.ศ. 2411-2475) วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์บัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2521, หน้า 37-39.
- ³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ (กจช.) ร. 5 กษ. 9/5, รายงานโครงการทดน้ำไชน่า สำหรับเขตที่ราบแห่งลาดแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้ ของนายเย โฮมัน วันเดอร์ ไฮเค, หน้า 44.
- ⁴ กจช., ร. 5 น. 3.2 ก/36, หนังสือพระยาสุรนาถ เสนี ผู้ว่าราชการเมืองชัยบุรี ทูล กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย, วันที่ 19 มิถุนายน ร.ศ. 123.
- ⁵ กจช., ร. 5 น. 3.2 ก/116, หนังสือพระยานนทบุรี ศรีเกษตรราชม ถึง เจ้าพระยายมราช, วันที่ 14 พฤษภาคม ร.ศ. 129.
- ⁶ ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่ม 3 (พ.ศ. 2405-2408) (กรุงเทพฯ : องค์การคำคุรุสภา 2504), หน้า 289-291.
- ⁷ กจช., ร. 6 ม. 12.5/1, หนังสือพระยาราชบุณฑุ อุปราชภาคอีสาน ถึง เจ้าพระยายมราช, วันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2465.
- ⁸ กจช., ร. 5 ม. 57/14, กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ทูล กรมหลวงดำรงราชานุภาพ, วันที่ 14 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 121.
- ⁹ กจช., ร. 6 กษ. 5/1, หนังสือพระปฏิบัติราชประสงค์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, วันที่ 16 มีนาคม ร.ศ. 129.
- ¹⁰ คำว่า ลาว บางครั้งใช้กับคนทางภาคเหนือด้วย มีผู้อธิบายไว้ว่า คำว่า ลาว แปลว่า นาย ผู้มีอำนาจ ผู้เป็นใหญ่ ซึ่งเป็นคำที่มีฐานะสูงส่ง (ดู จิตร ภูมิศักดิ์, *ความเป็นมาของคำสยาม ไทย*, หน้า 598.)
- ¹¹ กจช., ร. 5 น. 3.2 ก/116, หนังสือพระยานนทบุรี ศรีเกษตรราชม ถึง เจ้าพระยายมราช, ลงวันที่ 14 พฤษภาคม ร.ศ. 129.
- ¹² กจช., ร. 6 บ. 2.1/38, หนังสือพระยาประจักษ์พบริบาล กราบบังคมรัชกาลที่ 6, 5 มิถุนายน ร.ศ. 130.
- ¹³ กจช., ร. 5 น. 3.2 ก/36, หนังสือพระยาสุรนาถ เสนี ถึง พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง, 21 กรกฎาคม ร.ศ. 123.
- ¹⁴ กจช., ร. 5 น. 3.2 ก/36, หนังสือลาวนายร้อย 5 คน ถึงผู้ว่าราชการจังหวัดชัยบุรี, 19 มิถุนายน ร.ศ. 123.
- ¹⁵ กจช., ร. 5 น. 3.2 ก/36, เรื่องเดิม, วันที่ 21 กรกฎาคม ร.ศ. 123.
- ¹⁶ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ, พระราชหัตถเลขาเสด็จประพาสลำนํ้ามะขามเฒ่า และ พระราชกระแสดังการทหารมณฑลกรุงเทพฯ, ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต 2493, หน้า 2.
- ¹⁷ กจช., ร. 5 น. 3.2 ก/63, หนังสือพระยาราชโกศล ทูล กรมหลวงนครสวรรค์วรฤทธิ, 6 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 125.
- ¹⁸ กจช., ร. 5 กษ. 3. 1/11, หนังสือพระยารัษฎาภิบาลที่พัฒนา หลวงเสนีพิทักษ์ หลวงรัฐวิบูลย์ ทูล กรมหลวงดำรงราชานุภาพ, 4 พฤษภาคม ร.ศ. 125.
- ¹⁹ กจช., ร. 6 ม. 18.1/1, ประกาศใช้พระราชบัญญัติเก็บเงินค่าธรรมเนียม ในมณฑลอีสาน, วันที่ 24 มกราคม ร.ศ. 124.
- ²⁰ กจช., ร. 5 น. 3.2 ก/36, หนังสือกรมหลวงนครสวรรค์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล ถึง พระยาราชโกศล เจ้ากรมสรรพากร, วันที่ 15 ธันวาคม ร.ศ. 123.
- ²¹ กจช., ร. 5 น. 3.2 ก/36, หนังสือพระยาศรีสุทนต์ ทูล กรมหลวงนครสวรรค์วรฤทธิ, 23 สิงหาคม ร.ศ. 123.
- ²² กจช., ร. 5 น. 3.2 ก/36, หนังสือกรมหลวงนครสวรรค์ ถึง พระยาราชโกศล, 15 ธันวาคม ร.ศ. 123.
- ²³ ประชุมกฎหมายประกาศ เล่ม 22 ร.ศ. 107, เรื่อง ประกาศยกเว้นชาวมณฑลอูตรแลอีสานซึ่งลงมารับจ้างทำนาแลกรงานอื่น ๆ, หน้า 406.
- ²⁴ กจช., กษ. ใหม่ แผนกสารบรรณ แฟ้มที่ 88 เรื่องที่ 1832.
- ²⁵ กจช., ร. 5 น. 3.2 ก/116, หนังสือพระยานนทบุรี ศรีเกษตรราชม ถึง เจ้าพระยายมราช, 14 พฤษภาคม ร.ศ. 129.
- ²⁶ กจช., ร. 5 กษ. 3.1/11, กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ทูล กรมขุนสมมตอมรินทร์, 16 พฤษภาคม ร.ศ. 125.
- ²⁷ กจช., ร. 6 ม. 3.4/15, หนังสือพระยาโบราณราชธานินทร์ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 6, 27 มกราคม พ.ศ. 2461.
- ²⁸ กจช., กษ. ใหม่ แผนกสารบรรณ แฟ้มที่ 88 เรื่องที่ 1832.
- ²⁹ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, “การเคลื่อนย้ายแรงงานจากอีสาน” *วารสารเศรษฐกิจและสังคม*, ปีที่ 19 ฉบับที่ 1 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2525) หน้า 39-41.
- ³⁰ เพิ่งอ้าง, หน้า 39.
- ³¹ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม, “การเคลื่อนย้ายแรงงานอีสานสู่เขตอ้อย” *วารสารเศรษฐกิจและสังคม*, เรื่องเดิม, หน้า 35.
- ³² เพิ่งอ้าง, หน้า 42.